

DOI 10.33099/2618-1614-2020-13-4-53-57

Концепція розвитку військово-гуманітарної освіти в Україні

Проект

Системному втіленню ідей і рішень, сформульованих в опублікованій у цьому номері журналу статті «Розвиток військово-гуманітарної вищої освіти в Україні: від усвідомлення пріоритетності до концептуалізації», сприятиме розроблений проект Концепції розвитку військово-гуманітарної вищої освіти в Україні, підготовлений колективом науковців Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського: А. Сиротенко, А. Вітченко, В. Осьодло, В. Алещенко.

Зауваження і пропозиції щодо пропонованого проекту прохання надсилати до редакції журналу «Наука і оборона».

1. Загальні положення

1.1. *Актуальність розбудови сучасного військово-гуманітарного простору в Збройних Силах України.* Формування свідомих патріотів, захисників України, відданих ідеалам свободи, незалежності, соборності, культурної ідентичності української нації як невід'ємної складової європейської співдружності визначає сутність і цільову спрямованість національної системи освіти в цілому, військово-гуманітарної вищої освіти зокрема. Віковічне прагнення українців мати власну державу, мову, історію, культуру, школу, права і свободи знайшло відображення в національній філософсько-гуманістичній традиції, духовно-культурній спадщині українського народу, опанування яких має реалізовуватися в демократичному, полікультурному, інтерактивному військово-гуманітарному просторі.

1.2. *Основні терміни, що вживаються в цій Концепції.*

Військова гуманітаристика – комплекс гуманітарних наук, спрямованих на системне вивчення військовослужбовців як суб'єктів військово-професійної діяльності.

Військово-гуманітарна компетентність – інтегральний результат здобуття офіцером військово-гуманітарної вищої освіти у вищому військовому навчальному закладі, що реалізується в його готовності ефективно провадити управлінську діяльність у військовому підрозділі (частині), забезпечувати успішне виконання завдань за призначенням завдяки цілісному впливу на свідомість підлеглих, збереженні та зміцненні високого бойового духу військовослужбовців, налаштуванню на досягнення поставлених цілей у різних сферах життєдіяльності військового колективу (комунікація, співробітництво, бойове злагодження тощо).

Військовий гуманітарій – військовослужбовець, який сповідує гуманістичні ідеали і цінності, службова і професійна діяльність якого спрямована на захист людини, її життя, прав і свобод.

Військово-гуманітарна освіта – інституційна форма поширення наукових теорій, концепцій, вчень про людину як найвищу цінність, необхідність захисту гуманістичних ідеалів, життя, прав і свобод громадян України; особистісне новоутворення випускника вищого військового навчального закладу, що характеризує його свідоме, відповідальне ставлення до виконання службових і професійних обов'язків, готовність успішно керувати військовим підрозділом (частиною) в інтересах захисту громадян України, територіальної цілісності та незалежності Української держави.

Військово-гуманітарний простір – спеціально організоване середовище, завдяки якому виробляється та функціонує система ідей, цінностей, ідеалів, символів, принципів і підходів, що зумовлюють формування, неперервний розвиток особистості військовослужбовця як свідомого захисника України, охоронця прав і свобод її громадян, борця за демократію, мир і гуманізм.

Гуманітарна безпека – складова національної безпеки, що визначає підходи до захисту людини, її життя, прав і свобод, збереження та примноження національних духовних цінностей, традицій, культури, мови.

Гуманітарна комунікативна культура – праксеологічний компонент військово-гуманітарної компетентності офіцера, що виявляється в готовності практично налагоджувати міжособистісну комунікацію в різних видах і формах, керувати комунікативним процесом у військовому підрозділі (частині) на засадах відкритості, діалогічності, партнерства, взаємоповаги та взаємодопомоги.

Гуманітарна криза – напружена конфліктна ситуація, спричинена порушеннями загальноприйнятих норм, правил поведінки з людиною; суперечність між деклараціями і діями учасників воєнного конфлікту, що призводять до різноманітних маніпуляцій, зловживань, диверсій з боку агресора, спрямованих на дестабілізацію внутрішньополітичної, соціально-економічної обстановки у країні, проти якої вчинено зовнішню агресію.

Гуманітарне мислення військового керівника – пізнавальний психічний процес, у ході якого відбувається розвиток особистісних ресурсів офіцера, які формуються в контексті гуманітарного знання (пізнання), для досягнення цілей розвитку гуманістичного світогляду, духовності, культури, творчого потенціалу, самопізнання, розуміння наслідків своєї діяльності, налагодження взаємин з іншими в поєднанні зі свободою вибору та моральною відповідальністю.

Гуманітарний захист – система продуманих, узгоджених і спланованих заходів, спрямованих на забезпечення недоторканності особистих прав і свобод людини, гуманістичних ідеалів і цінностей, унеможливлення загроз життю і здоров'ю громадян, зведення до мінімуму потенційних людських втрат під час ведення бойових дій, проведення антитерористичних операцій.

Інтерактивність – здатність особистості до міжособистісної діалогічної комунікації, взаємодії, співпраці.

Лідерство – позиція військового керівника, спрямована на ефективний розвиток колективу, особистісне та професійне вдосконалення, кар'єрне зростання кожного військовослужбовця, досягнення спільного успіху у виконанні службових і професійних функцій, завдань за призначенням.

Полікультурність – принцип життєдіяльності та взаємодії людини з навколишнім світом, що спирається на її ґрунтовні знання про культури різних народів світу, цінування культурної унікальності та різноманітності, готовність зберігати, примножувати, захищати культурні здобутки людства.

Толерантність – терпиме ставлення до інакомислення, альтернативних поглядів і думок, якщо вони не загрожують життю, здоров'ю, правам і свободам інших людей.

1.3. *Сучасний стан, проблеми, виклики і загрози у військово-гуманітарній сфері.* Протягом останніх десятиліть під впливом різноманітних чинників виявилися певні негативні тенденції та суперечливі явища, що

уповільнюють процеси демократизації ЗСУ, перешкоджають подальшому зміцненню позитивного іміджу сучасного українського війська як армії європейського зразка, заважають успішному впровадженню передових ідей, поглядів і підходів, освітніх інновацій, стандартів підготовки воїнів-професіоналів. До найбільш небезпечних тенденцій слід віднести національно-культурну дезорієнтацію, духовну ерозію, морально-етичний релятивізм, надмірну прагматизацію міжособистісних відносин, інтелектуальну деградацію, маргіналізацію окремих верств населення в депресивних регіонах, де бракує україномовного інформаційного простору, проводиться антиукраїнська пропаганда, підтримуються сепаратистські та екстремістські настрої, нав'язуються шовіністичні ідеї щодо великих і малих народів, імперської величч та могутності метрополій, історико-культурної та релігійної єдності тощо.

До найактуальніших гуманітарних проблем сучасного українського суспільства належать такі: низький рівень національної свідомості і самосвідомості, недостатня ментальна ідентичність і схильність до її розмивання, брак громадянської і правової культури, історичної пам'яті, комунікативної універсальності, що передбачає органічне поєднання різних форм, способів і засобів комунікації (словесних, невербальних, іншомовних, інтерактивних, цифрових).

Гібридна війна проти України, наявні помилки і прорахунки в організації симетричної реакції української держави, суспільства, громадськості на ворожу зовнішню політику з боку Російської Федерації, антиукраїнська діяльність проросійських елементів усередині країни, які зазіхають на статус української мови як державної, запламбовують вітчизняну історію, дискредитують владні інституції та державну політику, становлять собою небезпечні виклики і загрози єдиному україноцентричному гуманітарному простору. Посилають негативний контекст наявні суперечності у військовому освітньо-виховному середовищі, що потребують відповідного реагування та негайного подолання. До них слід віднести такі:

- потреба в підготовлених до успішного виконання завдань за призначенням офіцерах-лідерах, зростання вимог до особистісних, професійних якостей майбутніх військових керівників, провідників якісних змін у ЗСУ за стандартами НАТО – і збереження застарілого декларативно-популістського підходу до мотивації курсантів, слухачів, ад'юнктів ВВНЗ щодо побудови власної військово-професійної кар'єри, низького соціального статусу військовослужбовців;

- утвердження євроатлантичного вектора розвитку ЗСУ, переорієнтація вищої військової школи на стандарти НАТО в підготовці компетентних військових керівників з новим демократичним світоглядом, гуманістичним мисленням, європейськими цінностями – і брак відповідних умов, механізмів для формування очікуваних змін в особистісному і професійному становленні майбутніх офіцерів, невиправдане поєднання принципово нових

цілей, очікуваних результатів із застарілими підходами до їх практичної реалізації;

- оновлення змісту вищої освіти, приведення його у відповідність до сучасних вимог, пріоритетів розвитку ЗСУ – та абсолютизація професійно орієнтованого, фундаментального контенту освітніх програм підготовки майбутніх військових фахівців, нівелювання цільової спрямованості гуманітарних дисциплін до загальноосвітньої функції, їх підпорядкування усуненню недоліків за попереднім освітнім рівнем і досягненню елементарних завдань (здатності спілкуватися державною та іноземною мовами, працювати в команді, володіти вміннями застосовувати здобуті знання на практиці тощо);

- визнання необхідності системного підходу до гуманітарної підготовки майбутніх офіцерів для ЗСУ – і брак науково обґрунтованої, цілісної системи військово-гуманітарної вищої освіти.

1.4. *Нормативно-правові засади гуманітаризації вищої військової освіти в Україні* визначені в таких програмних документах:

1) *Стратегії національної безпеки України*, затвердженій Указом Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 року, в якій до основних напрямів зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави віднесене рішуче протистояння гуманітарній агресії, розвиток української культури як основи консолідації української нації та зміцнення її ідентичності (п. 46);

2) *Воєнній доктрині України*, затвердженій Указом Президента України № 555/2015 від 24 вересня 2015 року, де серед завдань ЗСУ визначені готовність «до участі в багатонаціональних операціях з підтримання миру і безпеки та гуманітарних операціях» (п. 26), необхідність дотримання прийнятих у державах – членах НАТО принципів ведення бойових дій, зокрема принципу гуманності як «відповідності (неперевищення) рівня збройного насильства загальнолюдським цінностям і нормам міжнародного гуманітарного права...» (п. 56);

3) *Стратегії національно-патріотичного виховання*, затвердженій Указом Президента України № 286/2019 від 18 травня 2019 року, де наголошується на необхідності «розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутності, волі, соборності, гідності), формування в громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції та законів України, соціальної активності й відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності й територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей».

2.1. *Мета Концепції* – визначити засадничі принципи, напрями, змістові лінії та підходи до побудови системи військово-гуманітарної вищої освіти в Україні, розкрити умови її перспективного розвитку в контексті євроінтеграційних трансформаційних змін, оновлення вищої військової школи і ЗСУ.

2.2. *Сутність і спрямованість військової гуманітаристики*. Військова гуманітаристика інтегрує актуальні теоретичні ідеї, передові практики наукового пізнання навколишньої дійсності крізь призму найвищих духовних досягнень людства, гуманістичних поглядів, цінностей та ідеалів, що забезпечує належне усвідомлення майбутнім офіцером власного обов'язку як захисника України, незалежності держави, свободи, цілісності, історії, мови, традицій і культури українського народу. Її цільове призначення полягає у формуванні україноцентричної позиції майбутнього військового керівника, зміцненні його громадянської свідомості та самосвідомості, забезпеченні цілеспрямованого становлення як мужнього і безкорисливого патріота, компетентного професіонала, наставника молодих воїнів, готових успішно виконувати конституційний обов'язок щодо оборони України, захисту суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності Української держави.

2.3. *Напрями військово-гуманітарної вищої освіти*. З урахуванням нормативних вимог до офіцерів уміло та ефективно керувати військами в умовах невизначеності, забезпечувати високий бойовий дух підлеглих, виявляти готовність перемагати ворога з максимальним збереженням людських і технічних ресурсів у підпорядкованих їм підрозділах (частинах) потребує особливої уваги і підтримки внутрішнє налаштування військового керівника, розвиток у нього навичок нейтралізації негативного морально-психологічного впливу, подолання зовнішніх викликів і загроз, збереження спокою і рівноваги, володіння ситуацією, надихання військовослужбовців за будь-якої ситуації, забезпечення злагоджених дій підрозділу (частини) задля успішного виконання поставлених бойових завдань. Із цього випливають такі основні напрями військово-гуманітарної підготовки офіцерів у вищій військовій школі: філософсько-методологічний, освітньо-виховний, психологічний, нормативно-правовий, соціально-просвітницький, науково-дослідницький.

І. Філософсько-методологічний напрям

Завдання – сформувати людиноцентричний філософський світогляд, прихильність до гуманістичних ідеалів і цінностей, свідоме і відповідальне ставлення до вироблення власної життєвої, громадянської, службово-професійної позиції; розвивати аналітизм, критичне мислення, рефлексивність, ґрунтовність, цілісність і концептуальність у вивченні актуальної військово-гуманітарної проблематики.

Теоретико-методологічна основа: синергетична теорія про соціо- та культуротворчу роль гуманітарної освіти; положення філософської антропології про онтологічний характер пізнання, самостановлення людини в освіті як носія духовності; вчення військової акмеології про закономірності продуктивного саморозвитку і професійної підготовки військового фахівця до виконання завдань гуманітарного спрямування в екстремальних умовах; принципи нелінійності, багатовимірності, відкритості,

плюралістичності, діалогічності, інтерсуб'єктності, варіативності гуманітарного знання.

Концепти: гуманізм, гуманітарне мислення.

Підходи: гуманістичний, ретроспективний.

Змістові лінії: аксіологічна, рецептивно-рефлексивна, акмеологічно-дискурсивна, герменевтично-епістемиологічна, етико-акмеологічна.

II. Освітньо-виховний напрям

Завдання – сформувати гуманістичне мислення офіцера-вихователя, готовність до інтерактивної комунікації, неперервної самоосвіти і саморозвитку, управління військово-педагогічним процесом на кращих традиціях козацької педагогіки, європейського гуманізму, педагогіки співробітництва і добра; служіння ідеалам педагогічного наставництва та просвітництва (людяність, тактовність, доброзичливість, віра в людину та її здатність до вдосконалення, відданість справі навчання і виховання захисників України), визначення освітньо-виховних цілей, змісту і технологій освітньо-професійної підготовки військовослужбовців, набуття ними свідомої та відповідальної особистісної, громадянської, службово-професійної позиції на засадах компетентнісного підходу.

Теоретико-методологічна основа: синергетичне вчення про малий резонансний вплив на особистість вихованця, військово-андрагогічна концепція професіоналізації досвідчених офіцерів у системі неперервної освіти, теорії розвивального і проблемного навчання, теорія ініціативного лідерства військового керівника в освіті та науці.

Концепти: гуманістичне мислення, полікультурність, педагогіка співробітництва, педагогічне наставництво, інноваційна освіта, гуманітарна комунікативна культура, інтерактивність, військово-андрагогічний процес.

Підходи: андрагогічний, суб'єкт-суб'єктний, компетентнісний, розвивальний, комунікативний, діяльнісний, культуротворчий, середовищний.

Змістові лінії: теоретико-методологічна, діагностично-прогностична, проектувально-технологічна, контрольнокорегувальна, інтерактивно-комунікативна, консультативно-наставницька, соціально-виховна, просвітницька, самоосвітня.

III. Психологічний напрям

Завдання – сформувати готовність майбутнього військового керівника до проектування лідерської позиції (власної, особового складу), професійно-психологічного діагностування підлеглих, налагодження сприятливого мікроклімату у військовому колективі, розв'язання конфліктів і надання морально-психологічної допомоги військовослужбовцям, що зазнали психологічної травми під час виконання завдань за призначенням.

Теоретико-методологічна основа: теоретичні положення про: психічний розвиток особистості; соціальну ситуацію як системну одиницю аналізу життєвої активності особистості, діяльності та ролі суб'єкта в ній; розви-

ток людини як суб'єкта діяльності; зростаючу роль внутрішніх, суб'єктних детермінант активності людини; природу й роль рефлексивних процесів у життєдіяльності людини, самовизначення у складних ситуаціях тощо.

Концепти: особистість офіцера, суб'єкт, суб'єктність, професіоналізація офіцера, психологічне супроводження, психологія військового лідерства, гуманітарне мислення військового керівника.

Підходи: діяльнісний, розвивальний, особистісно орієнтований, суб'єкт-суб'єктний.

Змістові лінії: діагностувально-інтерпретаційна, аналітично-інтроспективна, рефлексивно-консультативна, тренінгова.

IV. Нормативно-правовий напрям

Завдання – сформувати правову свідомість і правову культуру офіцера, готовність ухвалювати управлінські рішення, виконувати завдання за призначенням з дотриманням вітчизняного законодавства, норм міжнародного гуманітарного права.

Теоретико-методологічна основа: екзистенціалістська теорія свободи і відповідальності за власні управлінські рішення, теорія правової держави, концепція праворозуміння, концепція природного права.

Концепти: гуманітарна безпека, гуманітарна криза, гуманітарний захист, норми міжнародного гуманітарного права, правова свідомість, правова культура.

Підходи: нормативно-кодифікаційний, морально-ціннісний, поведінково-регулятивний.

Змістові лінії: аналітично-інтерпретаційна, оцінювальна, правоохоронна.

V. Соціально-просвітницький напрям

Завдання – сформувати демократичний світогляд, цілісне розуміння сучасних соціальних, політичних тенденцій і закономірностей розвитку українського суспільства, механізмів і процедур налагодження військово-цивільного співробітництва, готовність до просвітницької роботи, соціального партнерства, інституційної кооперації у військово-гуманітарній сфері.

Теоретико-методологічна основа: теорії соціального детермінізму, суспільного договору, людського капіталу, соціальної комунікації, публічного лідерства, статусу та ролі поведінки; політологічні концепції масового суспільства, легітимності влади; принципи прозорості, відкритості, полісуб'єктності, солідарності, кооперації, інтерактивності, субсидіарності ухвалення управлінських рішень.

Концепти: постмодерний соціогуманітарний дискурс, соціокультурна прагматика, громадянське суспільство, військово-цивільне співробітництво, полікультурність, толерантність, соціальне лідерство.

Підходи: демократичний, культуротворчий, функціонально-рольовий, гуманітарно-рефлексивний, контекстуальний, соціокультурний, просвітницький, мережевий.

Змістові лінії: соціально-інтеграційна, політологічна, мас-медійна, просвітницька.

VI. Науково-дослідницький напрям

Завдання – сформулювати евристичний науковий світогляд, критичне та інноваційне мислення офіцера, особистісну готовність виявляти гуманітарні проблеми, діагностувати їхні причини, розробляти науково обґрунтовані пропозиції, системні рішення, пов'язані з вирішенням наявних суперечностей, недоліків, потенційних викликів і загроз у військово-гуманітарній сфері.

Теоретико-методологічна основа: екзистенціалістська теорія свободи і відповідальності за якість наукового дослідження, вчення про діалогізм і суб'єктність гуманітарного дискурсу, концепція фаліблізму про відносний гіпотетичний характер наукової картини світу; принципи об'єктивності, цілісності, фундаментальності, прогностичності в дослідженні військово-гуманітарної дійсності, єдності теорії та практики її вдосконалення, академічної доброчесності.

Концепти: військово-гуманітарна проблематика, науково-гуманітарна евристика, освітньо-наукова інноватика, толерантність, наукове лідерство.

Підходи: інноваційний, проблемний, прогностичний, проєктувально-технологічний.

Змістові лінії: фундаментально-дослідницька, технологічно-пошукова, креативно-інноваційна, гуманітарно-евристична.

3. Очікувані результати здобуття військово-гуманітарної вищої освіти. Відповідно до пріоритетів розвитку ЗСУ, сучасних підходів до освітньо-професійної підготовки військових фахівців з вищою освітою ефективність військово-гуманітарної підготовки випускників ВВНЗ визначається на основі виявлення рівнів сформованості в них військово-гуманітарної компетентності, підґрунтя якої становить система загальних (ключових, базових), професійних і фахових компетентностей.

I. Загальні компетентності:

1. *Особистісні:* світоглядна, морально-ціннісна, функціонально-поведінкова, культуротворча.

2. *Соціальні:* громадянська, лідерська.

3. *Інструментальні:* комунікативна, пізнавальна, самоосвітня, дослідницька.

II. Професійні компетентності: управлінська, психологічна, педагогічна, гуманітарно-правова та ін.

III. Фахові компетентності: наставницька, тренерська, діагностична та ін.

Сформованість військово-гуманітарної компетентності забезпечуватиме готовність випускників ВВНЗ виконувати такі функції:

- сприяння активному особистісному, професійному і кар'єрному розвитку підлеглих, прояву ними лідерських якостей;

- зміцнення прихильності військовослужбовців до демократичних принципів життєдіяльності, стимулювання їхнього прагнення до професійного самовдосконалення як успішних громадян, захисників України;

- вільне орієнтування в сучасному інформаційно-комунікаційному просторі, успішне подолання інформаційних бар'єрів і негативних впливів, кваліфіковане розпізнавання різноманітних інформаційних викликів і загроз (фейки, провокації, диверсії тощо);

- ефективне налагодження міжособистісної комунікації в частині (підрозділі), створення сприятливого морально-психологічного мікроклімату у військовому колективі;

- проведення періодичного психологічного діагностування військовослужбовців, надання їм у разі потреби кваліфікованої допомоги;

- пропагування демократичних цінностей і свобод на основі переконання, демонстрування власними прикладами прихильності гуманістичним ідеалам;

- виховання в підлеглих україноцентризму, самоповаги і гордості за належність до української нації, прагнення боронити і примножувати вітчизняні здобутки в гуманітарній сфері, на шляху до євроінтеграції та прискороного цивілізаційного поступу України.

4. Умови перспективного розвитку військово-гуманітарної вищої освіти в Україні:

1. *Періодичність оновлення всіх компонентів* (принципів, підходів, цілей, змісту, технологій, результатів) на основі наукового аналізу здобутків, прогнозування перспектив розвитку військової гуманітаристики, обґрунтування пріоритетних завдань гуманітарної підготовки офіцерів ЗСУ.

2. *Урахування вікових, гендерних особливостей* курсантів, слухачів, ад'юнктів ВВНЗ, їхніх індивідуальних освітніх інтересів і потреб, перспектив особистісного становлення, неперервної професіоналізації та кар'єрного зростання.

3. *Суб'єкт-суб'єктний характер взаємовідносин між учасниками освітнього процесу.*

4. *Наявність відкритого академічного середовища для вільного обміну думками з військово-гуманітарних проблем, їх дискусійного обговорення.*

5. *Реалізація права курсантів, слухачів, ад'юнктів на індивідуальну траєкторію навчання у процесі вивчення вибіркового гуманітарних дисциплін.*

6. *Заохочення обґрунтованих ініціатив, інноваційних пропозицій усіх суб'єктів освітнього процесу ВВНЗ щодо актуалізації, дослідження, ефективного розв'язання нагальних військово-гуманітарних проблем.*

7. *Наявність здорової та чесної конкуренції, змагальності в академічному середовищі ВВНЗ, належна зовнішня мотивація і стимулювання наукових пошуків у військово-гуманітарній сфері.*